

ЭЖЕШ УШСУН

Черин манга дээвирч
Чөлөөт ойнаа ак-көк
Дээрэ
Булу тартып
Муугашталып.

Сугууладиг не-черим
Сүлэзиян дээр-алам
Ыдык долган тааламга
Ынтыг булу тартып.

БАЛЫН СӨННЭЭР

Кара-Хал-даа мангалы чер-
Хал-дынтыг, хемниг, Хөлдүг.
Хаймык кыпке дөмниг каткан
Хайрпалыг өкчөлдөткөн.

Кара черге оваланыр.
Кыштын соогу хаарып тураа.
Кылаа дошта салаалкып.

БОКЛА, БОК

1991 чылдын декабрь 19-та
РСФСР-нин Дээзи Советин
«Бойдус камгалаанын дуга-
рына» Коопсуу дугаанын
ааламны помуучу ташыкан
наваас Амгыг үдөг «Бойдус
камгалаанын дугаанын» Тыва
Республиканын Коопсуу

леидирген дээш албан орга-
низацияларга, «Бутурутте-
рге 50 муулаа 500 муу чедар
түнгү ашпа тортаалы оона-
ры көрдүгүн болгай. Көдээ
Советтин депутаттары каянча
барганылар? Суууза кол
кыж — суму дарагы — Ки-
ноод Кара-Монгуштуң сагыш-
сеткили чүгө дүвүрөөр?

Олет Кызыл-оол база бар)
Чаданада көдээ ажыл-агый-
нын кимжилдер отрганын
трактористерге бокарып ук
дөвүрүлөргө тектирсе Бо-
даа бүгү ашма-херекке джыл-
агымын кол ижежерэ Леонид
Дошак киржиң, маңшаа
балгат-биле бөгүч төгөр дүн
кижилериң хандырып «Кызыл
Босун» паше туккан. Мынчаң
көрдө бурууну кымга оона-
рыл ам? Ууртукчу дарагың
ка дээрден башка, ажылчы-
нарга чарбын эвес. Бокту
кава төгөрүн чарлап, даянып
күрбүжө-ле, бок-кууруну
күрбүжө-ле, девиаксиринде
ажык шөлө экип төгөрүң
кың эдедигиң. Оон арзынаң
харалаңдыг, үндөп чүддөр
база бар. Чүгү диле эвот
болган босооф доломаткы
чемпионатка-дыр ийн.

ХУРЕШТИ ХУНДУЛЕП,
МӨГЕЛЕРГЕ МӨГЕИИ...

Сөөлү чылдарда тыва ху-
реш дугайында соогу-сөгү-
сүлдөргө көбүн бижан кел-
ген. Оортан боттуру түн-
дөри үндүрүп амыктыг
түдүлгөрүн кылаан чуга-
лоо. Оон бети чижээ, бизин
мөгелерин моол мөгелер-
биле ачир-дывыр туттуч, ко-
жа аймактарга барган эки
дүрөжиг турар. Начан деп
атты экилеп эгелер берген,
соолак, шулак чок маймылаш-
тыг чүдүрүгү дүрөжиг турар
мөгелерин көрдүбестээн ол.

рух-хөрүүн дилсэ ыл, олар-
кын эт-задалдерин мугеңге
деген, номдан тывы белег-
дел, оола чадарда күндө-
лөттөрүлгөн тургузу алаа
чүдү. Тыва үлүстүн тоолда-
рында дүрөш алаа эвот бар-
ген дүрөш утпаалынар.
Республиканыкы дээш
череги дүрөш магылаала.
ры бо-ла болур-дур. Келген
аалчыларга тутустур ху-
реш дугайында оона-
ла суй бөлвээс чок
«Хурешти өөрешиле» деп
номдан өске, чүрү-хөрүтүг
альбом бөзиң көзүлөс. Оола
мааларда дүрөшкө тамаа-
рышкан хөрөк дөмдөткөр,
дүвүлгөн дөмдөрүн бичин со-
лоо, шулактар, кадыг ил-
тер, чазан, шубаан мөгелер
дүрөшкөн хөрүгү чүдүлгө-
лөи байырдалдыраа сатса
чүд? Оола-ла болор коммер-
сия-ла мыйан.

Мен бо чораш чүгө шуу-
гайларда элестри-биле өртө-
дип каан мөгелер дүрөш-
көн эвес, өөрдүг суй бе-
лек көрбөз мен. Ол шуу-
гайларда кыламынча сурап,
хөрүлгөр дика чулу-кава
кыламынча боор чорду. (Бо
чүдүдүр автору чүрүлгө-
биле таныш дээрин сагыма.)
рыл болор.)
Ол мыйлаң Наалыг черлеңи
тыва байырдалар тынде
мөгө хурешти мөгелер кы-
лаа чүд? Спандорлодан аны-
ла кожуунар боттарынын
мөгелерин мурундан
эвеш-биче-да болор, аш-
тагерикти салынар. Мыйан
дүрөш улам көүшүгү, соогуң
буру эвешсе. Шаанда тыва
дүжүметтер бени канча ма-
гелери аштырар, аштырар
чөмөри чораш, тос кожуң
байырамынча экип чораш-
тар деп.

СОНУРГАКТАРГА

КАТТЫРЖЫП ЧОРУНАР

Киви каттырбастап, оода-
ла хулуурбестей бээр бол-
за, ол кырин эгелээр. Билги
түкелди испан элчилер —
эндокринолог Франсиско Тас-
кон биле психиатр Хосе Ми-
гель Лопес Бор олар «Ки-
рырынын уран чүдү» деп
номунга бижээнер. Кивини
чуртталгаанда оон артып
болбас чүдүлөр бар, оларын
ылп сагыры чүгүлө деп,
оода бижип турар. Киви не-
ээде хөгүгү, каттыржып чо-
руур ужураут. Ол каттыржа
анаа-ла-бир хоозун эвөс, а
наткы бодамчалыг, утка-ңг
болур болгай. Арага ыктып,
чаллаар болбас. Олут-ча,
чаллаа чорук ижиниң бөсчө
базар. Таактылап черле-бес-
бас! Хөлдү эрттир секирип
база хоронук. Улуу өйлуү бө-
дүр. Чайгы-лаа чөдө илге
буска өй-өлдө кирип мунап
балкылаар, күш-дывыр сөт,
зырдыр мөгөрдөлдөгөр чү
хуя бүрүдө кылар. Калыңгыл
байдалын доктамаал дэ-на-
дыр.

Чармалдар садыраазы

«СОДЕЯСТВИЕ-М» ФИРМАНЫН
МАГАЗИНИНДЕ
ЧАА БАРААННАР КИРГЕН:

- өннүк болгаш өң чок көргүзөр «Квайт»
телевизорлар;
- автомашиналар дугуйлары;
- урулгарга болгаш херэжен чайгы пла-
тьелер, костюмер, блузалар, юбкалар, шор-
ты-чүвүрлер, футболкалар, эр хөйлөнер
(Пакстанга даараннары база бар);
- курткалар, чоттунар аржыкылдар, ак-
чоорган, чоорган хаптары, ажылчын хептер,
херэжен халаттар болгаш хөйлөнер, эр
чүвүрлер, джинсылар, повар курткалар, ак
халаттар;
- хевистер болгаш мебель аймаа;
- «Бугу Тыва» деп 2 томнуг телефон деп-
тердери;
- ДСП (ыяш-хирээнди плиталар)
- инек ээди тушенкалар, сардины, мин-
тай баары консервалар, дагаа ээди тушен-
ка, «Балык» деп ыштаан балык, аш-чемнин
өске-даа продуктулары болгаш суксуннар.
Бо бугу баааннары фирманын Кызыл
хоорайда, Красноармейская 100 адресте
(Парлалга бажыны, чер кады) магазинин-
ден садып ап болур силер. Телефону 3-35-44.
Ол-ла магазин
- чурттакчы чондан барааннары комис-
сиялыг садыглашыкыга 10 хуу чыылдадыг
хүлээп ап турар;
- хуужуткан ийн өрээлдиг квартираны
(чаагайжыттыңган) садып турар;
- чаа «Москвич-2141» автомашинаны
«ВАЗ-108» автомашинага орнаар, баш үдүр
дугуржуп чугаалажыр телефону 3-35-44.

УЖУРАЖЕ ТИДАН
ЭРТТИРЗЕ

1992 чылдын июль 4-те
Огур Ховалыктын мате-
риалын дөмөш элэн кула-
рынын чүдүлгөрүн бола
күрүп ийн.
Борбо Кылаңоович
Монгуш, Араттын револу-
цист шериниң 1941 чылдан 6
айа барган, 1943 чылдан
милитик дайныкы боттанды.
Оон бээр казы албан эрти-
рап турган эш өөлөс отта
ужуражып көлбөн бис. Ол
чылдарда дайындаа кези
болза, ажыл-агый-даа, ко-
рум-чүрүм-лаа, мораль-даа
талашык байдал-лаа эки
турган чүдө ийн.
Бисер эки турачылар тө-
рөң Тыванын эки ала-лары
дээш, бөскө берген дайныкы
дагыны эрестик биле күөстө-
көр, нем, чызыкка илгезик
бис. Ам бо үнө алган көрөгө-
көрүм-чүрүм баксынар,
мэргэбилит арга-туус-чүр
бис. Аныктар шериг бээр
дээрге, чыдарар, дээр ко-
руктар бар.
Мээр болор турарым бол-
за, 40.50 чылдар иштинде
көрүшкөн эки турачыларын
Тыванын байырдалы болур
Наалым тавырыштыр амыр-
турган чүдө ийн.

Тыва хурешти таштыг шин-
чилээр база, соогу чүдүлгө-
лөи мөгелер бир кожуңу-
лаа бир кожуңура ийн чыл
болган «Кажың» чоруй-лаа
баар, хөй мөгелериг көр-
жуңунары мөгелери чө-
рө албай баарга, бир кожуңу-
нуг чыгыс босок мөгөз-лаа
шүгүлү үе бээр таварыгдалар
бар. Мөгелер «хуу кирген»
деп чүдө база-ла анаа эвот
уткалгы. Эрги Тыва үснөгө
хүдүшкөн чүдөт алган, 5-6
тоңчур чага кылаштал ко-
розаш шүгүлү чораш мөгө-
лөр-лаа бар. Шүдүбөс-эе,
чамык чик дөмдөлдүг мөгө-
лөриң хурешти черин, шаг-
пай, сөчүчү хөй-алыг
мөгелерин адын тургузуп, чү-
дүрүп чүдө ийн.

Мендиң айтыржыры-биле
кижи көрө аядагы эриг
Моон мурунда Ровно
ныккө, өскөр-лаа баарда,
Кызыл хоорайда чурттал ту-
рар үлүстү чордуар, көдээс
эки турачыларын шүтүткан.
Бо дугайы чооңунар өөү-
чүлгөн дарагы Тывара
Шай-ооловона Нобу чүгү бо-
луп турар ирги база аркан
эки турачыларын саланы
сөзү таварыштыр дымгалас
тур мен.
Борбо МОНГУШ,
Дайныкы болгаш күш-
ажымын хоочуну.

ТЕЛЕПРОГРАММА
ОРНУНГА

- 7 — ВТОРНИК. БИРГИ
ПРОГРАММА. 6.00
мөздөдөр. Улаштыр эртеңи
гимнастика. Оон соонда «Эр-
теш» деп дамчыдыла. 9.15
шакта «Байлар база ыгалажыр»
деп уран-чечен фильминин
кыламын. 10.50 шакта «Орус
«Эртеңи» шерингери» деп
бөш сериалды муулааңгыл
телефильминин 1-ги сериян.
14.00 шакта «Адам Смыттин
акша-хөрөгүн» деп дамчы-
дыла. 15.40 шакта «Уш чыл»
деп уран-чечен телефильминин
1-ги сериян. 17.00 шакта
урулгарга «Ана» деп уран-
чечен фильминин 4-кү сериян.
18.00 шакта мөздөдөр дамчы-
дыла. 19.15 шакта «Байлар
база ыгалажыр» деп уран-
чечен фильминин үлүлгөнүн
көрө бис. 20.00 шакта «Тема»
деп дамчыдыла. 21.25 шакта
«Шамбала ормандыг»
хыш-дөп уран-чечен телефильминин
1-ги сериян.

- автор программасы. 21.25
шакта «Шамбала ормандыг»
хыш-дөп уран-чечен теле-
фильминин 2-ги сериян. 23.00
шакта «Тыныс салымчу»
деп телефильмин болур. 23.50
шакта удуз кижилерге мулт-
фильм.
ИНИГИ ПРОГРАММА. 6.00
шакта мөздөдөр. 8.25 шакта
«Ажылгыр кижилерин кезе»
деп дамчыдыла. 12.20 шакта
«Мөн өлгөндөи Кылаа Кыч»
буруулаарын дилетик деп
уран-чечен фильм. 16.20 шакта
«Чепсез» деп байырлаш»
деп дамчыдыла.
Кызылдан. 18.35 шакта
мөздөдөр. 18.40 шакта «Тыва
чөдө» деп дамчыдылганы
көрө бис. 19.10 шакта «Өвүр
районун аймагылынга та-
мырсааткан тускай дүрөш-
түлгөндөи» көрө бис.
8 — ЧЕТВЕР. БИРГИ
ПРОГРАММА. 6.00
шакта мөздөдөр дамчылар. Оон соонда
14 эртеңи гимнастика. 6.45
шакта «Эртең» деп дамчы-
дыла. 9.15 шакта «Байлар
база ыгалажыр» деп уран-
чечен фильминин үлүлгөнүн.
Оон соонда мултфильм болч.
12.00 шакта мөздөдөр. 14.55
шакта «Блюочот» деп дамчы-
дыла. 15.55 шакта «Калың-
нын аян-чороч» деп уран-
чечен телефильминин 1-ги
сериян. 17.05 шакта «Уру-
дугарга «Ана» деп уран-чечен
фильминин 6-гы сериян. 18.00
шакта мөздөдөр дамчылар.
19.05 шакта «Байлар база
ыгалажыр» деп уран-чечен
фильминин 18.00 шакта мөздө-
дөр дамчылар. 19.00 шакта
«Байлар база ыгалажыр» деп
уран-чечен фильминин үлүлгөнүн
көрө бис. 19.45 шакта

- дайы» деп уран-чечен фильмин
көргүзөр. 23.00 шакта удуз
кижилерге мултфильмдер.
ИНИГИ ПРОГРАММА. 8.00
шакта мөздөдөр-биле тамыш-
тырар. 8.50 шакта «Полити-
дес» деп дамчыдыла. 9.30
шакта «Сыйлаган дага» деп
уран-чечен фильм болур.
16.15 шакта «Дил дамынтар»
нар аймаа» деп дамчыдыла.
20.00 шакта мөздөдөр. 20.30
шакта «Санта-Барбара» деп
уран-чечен фильминин 6-ги
сериян. 21.20 шакта шыр.
22.00 шакта «Маргамыш»
кыя» деп дамчыдыла.
«УРААНХА» ВИДЕОДАМ.
ЧЫДЫНГА. 20.00 шакта
мултфильмдер. 20.30 шакта
«Эрээл» деп дамчыдылганы
көрө бис. 21.10 шакта «Тенек
сарырынын хырына» деп
уран-чечен фильм.
10 — ПЯТНИЦА. БИРГИ
ПРОГРАММА. 6.00 шакта
мөздөдөр. 6.45 шакта «Эртең»
деп дамчыдыла. 9.15 шакта
«Байлар база ыгалажыр» деп
уран-чечен фильм. 10.00 шакта
«Леопардтар кава кыштар»
ыл?» деп телефильм. 10.20
шакта мултфильм. 12.20
шакта «Аян-чорукчулар ку-
лу» деп дамчыдыла. 14.55
шакта «Блюочот» деп дамчы-
дыла болур. 15.55 шакта
«Калыңнын аян-чороч» деп
уран-чечен телефильминин 2-ги
сериян көргүзөр. 17.05 шакта
«Мафрин болган он хөгүлүг
интер» деп мултфильм.
«Билгитинде бол» деп бөрү-
көргөч эвөс» деп дамчы-
дыла. 18.00 мөздөдөр дамчылар.
18.25 шакта «Кижэ болган
хоолду» деп дамчыдыла.
19.45 шакта урулгарга «Ана»
неберден көлгөн Эмил» деп

- уран-чечен фильм. 21.00 шак-
та мөздөдөр-биле тамыштырар.
21.40 шакта «Вид» болуңуң
көргүзүлгөрүн эгелээр. 01.20
шакта «Калыңнын аян-чороч»
деп уран-чечен телефильминин
2-ги сериян.
ИНИГИ ПРОГРАММА. 6.00
шакта мөздөдөр. 8.55 шакта
«Уш чыл» деп уран-чечен фильм.
Оон соонда улаштыр «Көстү
үлөс» деп дамчыдыла. 12.30
шакта «Санта-Барбара» деп
уран-чечен телефильминин 6-ги
сериян. 20.00 шакта мө-
здөдөр. 21.40 шакта «Көжөңкө
салом» деп дамчыдыла.
23.40 шакта «Парламент мө-
дөчүлгө» деп дамчыдылганы
көргүп болур.
КЫЗЫЛДАН. 18.55 шакта
«Тываның несидамы» деп дам-
чыдыла. 19.05 шакта тема-
лыг видеодамчыдыла.
11 — СУББОТА. БИРГИ
ПРОГРАММА. 6.50 шакта
дамчыдылгавар программанын
тамшыгырар. 7.55 шакта мө-
здөдөр. 8.40 шакта «Спортту»
бүгүдөгө» деп дамчыдыла.
11.35 шакта «Музыка ноокси-
ты» деп дамчыдыла болур.
13.30 шакта «Немештер деле-
тейин ийги дайында»
деп телефильминин 5-ки кезээ.
16.15 шакта «Оожум бажы-
нар» деп уран-чечен теле-
фильмин көргүзөр. 18.55 шак-
та «Мыйна ары» деп мулт-
фильм. 19.25 шакта «Эл-
чулук» деп уран-чечен
фильм болур. 21.00 шакта
мөздөдөр.
ИНИГИ ПРОГРАММА. 8.00
шакта мөздөдөр. 8.20 шакта

- батымдалыг панорама. 9.00
шакта баскетбол доңчулдуу.
10.55 шакта «Калар он бир
ден дамчыдыла. 15.00 шакта
теннис дугайында доңчулдуу.
16.50 шакта «Россиянын аян-
чоруктар бөроз» деп дамчы-
дыла. 20.00 шакта мөздөдөр.
21.15 шакта Россия Федера-
циянын Дээзи Советиниң
сессииндан дамчыдыла.
22.25 шакта «Гречалык» деп
уран-чечен фильм.
12 — УЛУГ ХУН. БИРГИ
ПРОГРАММА. 6.20 шакта
«Хөй-эрт, кивирерин шаг-
ден дамчыдыла. 7.25 шакта
ритминин милитика. 8.35 шакта
«Спиритус» тиражи. 8.45
шакта «Кырган-аваның кыя-
лы» деп мултфильм. 10.25
шакта «Эртеңи сымды» деп
дамчыдыла. 12.05 шакта фе-
враль. 14.30 шакта «Марк
болган София» деп уран-
чечен фильминин 7-ги сериян
көргүзөр. 15.00 шакта мөз-
дөдөр дамчылар. 15.40 шакта
мултфильм. 16.50 шакта
«Панорама» деп дамчыдыла.
20.00 шакта «Түндө» деп
дамчыдыла болур. 20.45 шакта
«Рой» деп уран-чечен
фильм. 23.10 шакта Россия-
нын Күлтурга академияныг
музыка кезжизинден дамчы-
дыла.
ИНИГИ ПРОГРАММА. 8.00
шакта мөздөдөр. 8.40 шакта
баскетбол талашыкы биле деле-
гө чемпионады. 11.55 шакта
мендөжөндөр коңуруу. 15.10
шакта «А» программа. 20.35
шакта аян-дуу көргүзөр кон-
церт. 23.00 шакта «Кымыл-
дыг дамчыдыла. 23.55 шакта
реклама.
ИЮЛЬ 7-ДЕ
«НАВЫРАЛ» «Оттомение»
«ВОСТОК»: «Хаммер» 18.00,
17.00, 19.00 шактарда.
«АР САНЫ»: «Тыва солбаш № 363305»

Кызыл хоорай, Красноармейская, 100. Индекс 667000.
РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ: Н. С. Базыр (тарым-
салгалы секретарь) А. С. Дембелов (кол редак-
торунун ораакчызы) В. М. Сат К. К. Сат (кол ре-
дакторунун ораакчызы) Ш. М. Суван Н. С. Эргел.
РЕДАКЦИЯНЫН ТЕЛЕФОННАРЫ:
Кол редактор — 3-43-34; келген кижилер күзөө
дямр чер — 3-34-96; кол редакторунун ораакчылары —
3-33-91; — 3-34-17; тарымсалгалыг секретарь — 3-34-92;
орнаакчызы — 3-45-93.
КИЛИДИГЕР:
үлүс депутаттарынын Советтерин, инитиал-политиктиг
болган соода айтырлар — 3-34-19; — 3-34-98; үлет-
пур — 3-34-49; 3-36-73; көзөң ажил-агый — 3-41-16;
културга болгаш үлүс өөрдөңгө — 3-39-15; мөздөдөр
болган спорт — 3-36-82; — 3-34-57; очкага — 3-34-39;
— 3-34-93; чага — 3-39-03; корректорлар — 3-41-23;
улаурукчулар — 2-27-41; соогу келбейн барганда — 2-32-75;
бухгалтерия — 3-37-11.
Тыва Республиканың Пар-
ладалы болган информация ми-
нистерствонун типология
Кызыл, Шетиники болган
Кравченко күдүмчүзү, бажы
№ 1.
Солуу ведсала 8 хатас үер, Хемчээли 2 пардагы ылазы.
Тиражи 27020 экт.
Чайгы № 128.